wat met heilige kieschheid Gabriël in den naam des Heeren aan Maria zelve in dezer voege heeft aangezegd: „De Heilige Geest zal over u komen, en de kracht des Allerhoogsten zal u overschaduwen. Daarom dat heilige, dat uit u zal geboren worden, zal Gods Zoon genaamd worden."

Met heiligen tact heeft Christus' kerk daarom in deze ontvangenis van Maria en de geboorte van haar Kindeke steeds het werk van God Drieëenig aangebeden. Het was *de Vader* die den Messias het lichaam had toebereid, reeds van de schepping van Adam af. Het was *de Heilige Geest* die als de Levensbezieler van al het geschapene ook voor dit lichaam van Messias niet slechts de bezieling des levens schonk, maar er de eerste kiem voor verwekte. En het was *de Zone Gods*, die er zich uit gehoorzaamheid en erbarmen toe leende, om de aldus ontstane menschelijke natuur voor zijn persoon aan te nemen, en in dit hem toebereide lichaam uit Maria geboren te worden.

Zoo voegt het dan 's Heeren volk, om op het Kerstfeest niet enkel naar die engelen in Ephrata te luisteren en op die kribbe en die windselen, te zien, maar om ook met heiligen eerbied op dat Kindeke zelf te staren, gelijk het daar met zijn *toebereid menschelijk lichaam* rust op Maria's schoot.

Dat *lichaam* van Messias was de voorwaarde, die gesteld was, om onze redding en de vergeving onzer zonden mogelijk te maken. In dat *lichaam* viel het vleesch te aanschouwen, dat verbroken moest worden, en in de kleur op het gelaat van dat Kindeke speelde de doorschijning van het bloed dat vergoten moest worden, om vrede op aarde te bestellen. Het was dat *lichaam* van óns vleesch en bloed, dat nu ingedragen is voor den Troon Gods, om onze natuur Gode voor te stellen in heiligheid. En eindelijk, het is datzelfde *lichaam* van het Kindeke van Bethlehem, dat nu in nog hooger heerlijkheid schitterend, ons onderpand en waarborg is van de verheerlijking die ook óns lichaam eens door zijn machtsdaad ondergaat.

KUYPER.

1) Over de vraag, hoe deze woorden in Hebr. 5 : 10 genomen kunnen zijn uit Psalm 40 : 7, geven onze oude commentaren (neem slechts dien van Owen) een volkomen genoegzame oplossing. Wat in den Psalm heet: »Gij hebt mij de ooren doorboord", strekt om juist datgene uit te drukken, wat de apostel ons vertolkt door te zeggen: »Gij hebt mij het lichaam toebereid." Men weet toch, dat de schrijvers van het Nieuwe Testament zeer dikwijls niet letterlijk, maar uitleggend citeeren; en zij hadden hiertoe het recht, omdat ze onder dezelfde inspiratie stonden, als die gewerkt had in Psalmisten en Profeten.

„De engel Gabriël van God gezonden."

> En in de zesde maand werd de engel Gabriël van God gezonden naar eene stad in Galilea, genaamd Nazareth
> Lok. 1 : 26.

De bekoring van de lieflijke tafereelen, die het Kerstfeest telkens weer voor onze verbeelding toovert, wordt niet weinig verhoogd door de verschijning van engelen.

Eerst de verschijning van Gabriël aan Zacharias bij het reukaltaar in den tempel te Jeruzalem. Daarna een verschijning van dien zelfden Gabriël te Nazareth aan Maria, de dienstmaagd des Heeren. En dan die engel die de herders in Ephrata's velden toesprak, straks omringd en omstuwd van een menigte des hemelschen heirlegers, lovende en prijzende God.

En te meer trekt dit de aandacht, omdat zulk een verschijning uit de engelenwereld slechts nu en dan voorkomt. Eerst de cherub in het paradijs; dan aan de patriarchen; daarna eerst weer bij Israëls verlossing uit Egypte; en voorts in heel Israëls historie uitsluitend in die momenten, als, zoo God niet tusschenbeide trad, de eere zijns Naams weg zou zijn.

Geheel natuurlijk is het dus, dat we, waar eindelijk de Messias komende is en komt en lijdt en opstaat en opvaart ten hemel, zoowel in Bethlehem als op Golgotha, zoo in Jozefs hof als op den Olijfberg die engelverschijningen wedervinden. En even natuurlijk is het, dat ons ook voor de toekomst nogmaals zulk een reeks van engelenverschijningen wordt aangekondigd, als Christus op de wolken zal wederkomen, en al zijne heilige engelen met hem.

Hiermeê is natuurlijk niet gezegd, dat de engelen dien overigen tijd werkeloos zijn, en niet op ons inwerken. Dat zou in strijd met de voorstelling der Schrift zijn.

Bedoeld is alleen, dat het tot een engelen-*verschijning* alleen in die machtige oogenblikken komt, die voor geheel de toekomst van het Godsrijk beslissen.

God schiep zijn engelen niet, om ons bevrediging te schenken voor ons sentimenteel gevoel, en de leer der Roomsche kerk, dat wij onzerzijds tot de engelen zouden kunnen spreken en hun voorbede inroepen, vindt in de Heilige Schrift geen den minsten steun.

Zeker, als er een *verschijning* van een engel plaats heeft, kan de mensch aan wien deze verschijning te beurt valt, ook tot dien engel spreken en hem iets verzoeken. Maar waar *geen* verschijning plaats heeft, missen wij elk middel om met de engelen in gemeenschap te treden. Wel hebben zij met ons gemeenschap, maar wij niet met hen.

Toch mag dit er niet toe leiden, gelijk, helaas, bij niet weinigen het geval is, dat ze óf niet aan het bestaan van de engelenwereld gelooven, óf er zoogoed als niet mee rekenen.

Dat mag niet, wie een discipel van Jezus wil zijn. Van hem, die zelf én bij de verzoeking in de woestijn én in Gethsémané den dienst der engelen niet versmaad heeft. Van hem, die aan Petrus betuigde: »Weet gij niet, dat ik mijnen Vader bidden kan, en Hij zal mij meer dan twaalf legioenen engelen ter hulpe zenden?" En die ook, wat onszelven betreft, het ons aanzei, dat onze engelen altoos zien het aangezichte van onzen Vader, die in de hemelen is; die in het Onze Vader ons bidden leert, om, als de engelen, onzen God te dienen; en die van den armen Lazarus ons zegt, dat, toen hij stierf, de engelen hem droegen in Abrahams schoot.

Zoo moogt ge dan de engelen niet buiten de wereld van uw geloof sluiten. Immers zij zijn en blijven »de dienende geesten, die uitgezonden worden om dergenen wil, die de zaligheid beërven zullen".

En ge moogt dit te minder omdat wie niet rekent met de goede engelen, ook niet vreest voor de kwade engelen, en dies te gemakkelijker hun prooi wordt, naarmate hij minder den duivel en zijn demonen en de geestelijke boosheden in de lucht, telt.

Neen, tusschen ons en den Troon der genade is niet een eindeloos luchtledig. Alle hemelen zijn overvloedig bevolkt met de tienduizenden en de myriaden van Gods legerscharen. Het is alles leven, alles bezieling, alles goddelijke schoonheid. En als ge bij heldere maneschijn opziet naar het firmament met zijn fonkelende sterren, spreken die starren u van een heirschare Gods, die nog boven het firmament is, en die als de starren ontelbaar zijn en nog rijker dan die sterren een goddelijken glans van zich uitstralen.

Noem ze dan serafs, of noem ze cherubijnen, spreek van Gabriël, die voor God staat, of van Michaël, die de wagenen des Heeren aanvoert; denk aan den archangel met de laatste bazuin of aan de tronen, overheden en machten, over wie Jezus na zijn hemelvaart de heerschappij aanvaard heeft, van rangen is ons niets aangeduid, de soort-onderscheidingen zijn zwevend voor onzen blik, maar wat geen oogenblik twijfelachtig is, het is die oneindige volheid van heilig creatuurlijk leven, die zich in de engelenwereld tusschen ons en de aanspraakplaats van Gods heiligheid beweegt.

Wat ons met hen vereenigt is derhalve, het loven en aanbidden van den hoogen God; is de gemeenschap van het creatuurlijke leven dat ze met ons deelen; is de heilige dienst dien ze aan Gods uitverkorenen bewijzen; maar is ook de liefde voor Jezus, die aan de engelen met ons gemeen is.

Christus is ons heerlijk Hoofd en tegelijk het Hoofd der engelen. Als Jezus zal geboren worden, komen ze hem aankondigen, en als hij geboren is, jubelen ze, eer wij nog jubelen kunnen, over het geluk, dat God voor ons beschikt heeft.

Waar van alle menschenkind verlaten Jezus voor ons den Satan in de woestijn bestrijdt, zijn zij het die Jezus komen dienen. Als Jezus in Gethsémané onzen vloek inzwelgt, en zelfs een Johannes in slaap ligt verzonken, zijn zij het die Jezus steunen in zijn doodelijken zielsangst. Als hij opstaat uit de dooden zijn zij het die door hun glans de Romeinsche wacht verdrijven. En als hij opvaart ten hemel zijn het nogmaals engelen die het zijn jongeren herinneren, dat deze Jezus wederkomt gelijk hij ten hemel is opgevaren.

Zij die geen verlossing van noode hadden, gaan ons die door Jezus' bloed verlost zijn in dwepende, in heilige liefde voor den Heiland der wereld voor.

Ze prikkelen in ons een heilige jaloerschheid, als om door hun sterke liefde voor Jezus ons tot liefde voor den Man van smarten te verwekken.

Zoo regeeren ze ons ook door de liefde waarmeê ze den Middelaar Gods en der menschen aanhangen.

Hij die *niet* der engelen natuur, maar *ons* vleesch en bloed aannam, is het eerst, is het meest door engelen in heilige liefde gemind.

Brenge daarom de herdenking van Bethlehem ook die vrucht, dat ze u meer in die wereld der engelen doe inleven; en wacht u voor het geestelijk Darwinisme, om engeltjes in uw kleine lievelingen te gaan zien.

Zoo zong in de dagen der sentimentaliteit onze dichter Feith het ons voor. Wij menschen waren door de zonde tot den staat der dieren gezonken, en moesten nu verengeld worden.

Zoo mengt men de soorten der wezens, die God elk naar heur eigen aard schiep, door-een, en van den worm die in het stof kruipt tot op den seraf, die zich voor Gods heilig aangezicht met vleugelen dekt, vormde Feith zich één opklimmende reeks, waarbij de vrome mensch met den engel vereenzelvigd werd.

En het is in dien gedachtengang, dat ook gij u beweegt, als ge uw kleine lievelingen met den naam van engelen toespreekt.

Dat is tegen den heiligen Doop, waarbij gij beleden hebt te gelooven, dat uw kindeke evenals gij in zonde ontvangen en geboren is.

Dat is tegen Gods heilig Woord, dat een kind Gods hooger en niet lager dan een engel stelt.

En ook, het is immers tegen wat gij zelf bij de opvoeding van uw lievelingen ondervindt, die u telkens opnieuw ontdekt, wat zaden van allerlei doornen er ook in het hart van die kleinen verborgen liggen.

Neen, noem ze niet engelen, maar spreek ze van Gods engelen, gelijk ook Jezus van die engelen juist in verband met die kleinen gesproken heeft.

Het is ook zoo ongerijmd.

Bij uw kleine lievelingen ziet ge nog weinig meer dan de aanminnigheid van het lieve, mollige lichaampje; van de ziel, van den geest in hen, speurt ge nog niets.

En nu is een engel juist enkel geest. Een engel heeft geen lichaam, ook al kan hij tijdelijk in lichamelijke gedaante verschijnen. En nu zult ge een kindeke van vleesch en bloed, op het zien van die lichamelijke aanminnigheid een engel noemen?

Eer omgekeerd zou dan die naam van engel nog passen; voor een kind Gods, dat alle aantrekkelijkheid in gelaat en lichaamsvorm missende, schier enkel ziel geleek, en een hemelschen geest van zich uitstraalde.

KUYPER.

Amsterdam, 25 Dec. 1891.

Nog altijd gevoelen velen zich door de vrees beklemd, dat elk breken met de kerkelijke inrichting, waarin ze opgroeiden, in zijn diepsten zin een verscheuren van de eenheid der kerk, en alzoo zonde voor God is.

Dit is dan ook het hoofdbezwaar, en het eigenlijke bezwaar, dat men keer op keer tegen de Doleantie hoort aanvoeren.

Dit nu verheugt ons.

Immers er ligt aan deze stille vreese der conscientie metterdaad een schoone en ware gedachte ten grondslag.

Met de kerk mag men niet spelen, en die loshoofden en vrijgeesten, die in betrekkelijk korten tijd soms vijf- en zesmaal van kerk naar kerk verhuizen, maken allerminst een indruk van ernst en teederheid.

Steeds hebben dan ook onze vaderen, en heeft met name Calvijn, tegen dit spelen met de Kerk gewaarschuwd, en het breken met zijn kerkelijke inrichting, waarin men opgegroeid was, voor zeer ernstige zonde verklaard, zoo men er toe overging uit preutschheid, uit sectegeest, of om particuliere reden, en alzoo door een geheel andere beweegreden gedreven werd dan door de zucht om Gode gehoorzaam te zijn en zijn eere te verhoogen.

Maar natuurlijk is hiermeê wel het *misbruik*, maar niet het *gebruik* van zijn recht tot breken veroordeeld.

Immers Calvijn en de zijnen hebben wel ernstig en doordringend tegen elk ongeoorloofd breken gewaarschuwd, *maar zelven hebben ze gebroken.*

Ze *zijn* tot reformatie overgegaan.

Ze *zijn* als reformatoren opgestaan.

Ze hebben dus feitelijk, en in hun eigen voorbeeld, getoond, dat breken, niet slechts geoorloofd, maar soms zelfs geboden, plichtmatig en noodzakelijk kan zijn, zoodat men *zondigde* met niet te durven breken.

En ze hebben deze hun daad van breking niet vergoelijkt, als iets waartoe ze in overijling overgingen; maar verdedigd en bepleit uit Gods Woord; tevens zich zeer ernstig keerende tot die velen, die onder een beroep op de eenheid der kerk zich aan deze noodzakelijke daad van breking onttrokken.

Men stelt zich[1] dus metterdaad *kinderachtig* aan, zoo men, gelijk vele Synodalen dit gewoon zijn, uit Calvijn of uit andere Gereformeerde theologen, breede citaten afschrijft, waarin ze zich verklaarden tegen elk sectarisch en ongeoorloofd breken met zijn kerk; en daarbij verzwijgt, hoe deze zelfde mannen én zelven met hun kerk braken waarin ze gedoopt waren, én anderen in hoogen ernst bestraften, omdat ze den zedelijken moed tot zulk een stap bleken te missen.

Wie kloek en manlijk, of zeg liever, eerlijk hierin wil te werk gaan, moet dan ook heel anders handelen.

Hij moet aan Calvijn en de zijnen vragen: In welke gevallen ze breken met zijn kerkelijke inrichting *wel* en in welke gevallen ze dit *niet* geoorloofd achtten.

Of wil men, sterker nog: In welke gevallen ze breken met zijn kerkelijke inrichting *zonde* noemden, en in welke gevallen het h. i. *door God geboden* was.

Eerst als men zoo de vraag stelt, gaat men te werk als een ernstig man, wien het om waarheid, en niet om schijn te doen is.

Als resultaat nu van dit onderzoek zal men bij Calvijn en de zijnen altoos dezen vasten regel vinden, dat wie breekt *om wat in de personen mishaagt*, zonde doet; maar dat wie breekt *om wat in de kerkelijke inrichting tegen Gods Woord strijdt*, een plicht volbrengt door God hem opgelegd.

Ge moogt niet met uw kerkelijke inrichting breken, omdat er allerlei personen in zijn opgenomen, die hetzij in de leer, hetzij in hun wandel u terecht mishagen.

Dus geen Labadisme, dat onder welken vorm ook, er altijd op uit is, om de kerk te verwerpen ter oorzake van den min heiligen wandel van zulke harer leden.

Wel is de tucht eisch, en gaat het niet aan de tucht eenvoudig te verwerpen; maar wie een kerk van enkel heiligen wil, of een kerk verwerpt, omdat er die en die toe behoort, wiens leven aanstoot geeft, gaat uit van een inbeelding van eigen heiligheid, ziet uit de hoogte op zijn broeder neer, en miskent den plicht der duldende, dragende en zoekende barmhartigheid.

En evenmin duldde Calvijn een breken met de kerk, omdat door dezen of genen predikant soms dingen gezegd worden, of door een lid der kerk dingen beleden worden, die niet in alle opzichten stipt en strikt conform de waarheid van Gods Woord zijn.

Leden die in allerlei dwaling verkeeren, zullen er altoos in elke kerk zijn; vooral onder de jongere op wie de kerk nog niet genoegzaam vormenden invloed kon oefenen.

En ook of er al een predikant is, die in enkele bijkomstige stukken niet zuiverlijk de volle waarheid predikt, mag voor u geen oorzaak zijn om hem of om de kerk te verwerpen, zoolang hij de hoofd- en grondstukken der belijdenis maar getrouwelijk predikt.

Er zij geen ketterjacht, geen zucht om iemand in een woord te vangen, mits de gemeente maar haar plicht doe, om tegen elke afdwaling te protesteeren, en de dolenden in liefde te vermanen.

En nog veel minder is breken met uw kerkelijke inrichting geoorloofd uit ontevredenheid met eenig kerkelijk besluit, of uit bitterheid over een ongelijk dat ge kreegt, waar ge meendet in uw recht te staan.

Al wat hoog wil zijn, of uit inbeelding voortkomt, of de liefde verzaakt, en uit het vleesch is, kan nooit wettig en geoorloofd motief zijn, om met uw kerkelijke inrichting te breken.

Maar wel is zulk breken geoorloofd en van Gods wege geboden, zoodra de *kerkelijke inrichting* als zoodanig in strijd met Gods Woord geraakte, en uw pogen om haar naar Gods Woord terug te leiden, faalde.

Nu toont zich die kerkelijke inrichting in den Dienst des Woords en der Sacramenten, beide beheerscht door de kerkregeering.

En zoodra dus het feit niet langer te loochenen valt, dat de Dienst des Woords *tegen* de waarheid wordt gebruikt, en de bediening der Sacramenten *niet* heilig wordt gehouden; en de kerkregeering in stede van hiertegen te ijveren, dit duldt, vergoelijkt en verdedigt, is *breken* plicht geworden, en wordt blijven *zonde*.

Iets waarbij het natuurlijk niet de vraag is, of er door de slapheid en het gedoogen der kerkregeering nog in tal van plaatsen wel een goede Dienst des Woords is, maar alleen of *de* Dienst des Woords en der Sacramenten, gelijk deze door de kerkregeering is ingericht en van haar uitgaat, dus in zijn geheele uitgestrektheid, beantwoordt aan den eisch van Gods Woord.

En zoodra nu blijkt, dat uw kerkelijke inrichting in tal van plaatsen en op tal van kansels den *Dienst des Woords* tegen de Waarheid misbruiken laat, en de *bediening der Sacramenten* in tal van plaatsen laat ontheiligen, is het voor u uitgemaakt en beslist, dat ge met *die* kerkelijke inrichting geen verdere gemeenschap *mooght* oefenen; dat ge met haar moet breken; en dat ge, zoo ge dit niet doet, uw vrede liever toont te hebben dan de eere Gods.

Is dit nu de vaste regel, dien ge steeds bij Calvijn en de zijnen vinden zult, dan is het hiermee ook uitgemaakt, dat ge als goede Calvinisten niet onder de kerkelijke inrichting van de Haagsche Synode moogt blijven.

Iets wat terstond een ieder gevoelt, zoo men hem slechts afvraagt: Gelooft gij heusch, dat Calvijn naast mannen als Laurillard, Ternooy Apèl en Berlage in één kerkeraad zou zijn gaan zitten?

En toch, dat is het wat de heeren Gezelschap, Deetman, Lütge e. a. doen, en dat is hun zonde.

Of wat dunkt u? Calvijn, die om een verkeerde voorstelling van het stuk der Drieëenheid Servet uitwierp, zou broederlijk als collega zijn gaan zitten naast mannen, die zelfs den Christus Gods loochenen en alle autoriteit verwerpen van zijn Woord?

De tabellen der Volkstelling, die dezer dagen publiek zijn gemaakt, geven voor elke gemeente, en ook voor elke provincie saamgeteld, het aantal aan van hen, die eenerzijds zich als „Christelijk Gereformeerd" opgaven, en anderzijds geboekt zijn als „Nederduitsch Gereformeerd".

Natuurlijk ontbreekt ons de plaatsruimte, om deze tabel voor alle gemeenten afzonderlijk te geven, maar de verzamelstaat voor de provinciën is belangrijk genoeg, om hem onder de oogen van onze lezers te brengen.

Deze tabel is als volgt; waarbij wij gemakshalve de mannen en vrouwen saamtelden.

	Christel. Gereformeerden.		*Nederd. Gereformeerden.*	
Noord-Brab.	*m.* 3368		*m.* 1873	
	v. 3285	6653	*v.* 1864	3737
Gelderland. .	*m.* 4559		*m.* 9468	
	v. 4563	9122	*v.* 8841	18309
Zuid-Holl. .	*m.* 16608		*m.* 25132	
	v. 18463	35071	*v.* 25922	51054
Noord-Holl..	*m.* 8889		*m.* 18237	
	v. 10036	18925	*v.* 20025	38262
Zeeland . . .	*m.* 6795		*m.* 4245	
	v. 6857	13652	*v.* 4222	8467
Utrecht. . . .	*m.* 2094		*m.* 6443	
	v. 2288	4382	*v.* 6700	13143
Friesland . .	*m.* 14593		*m.* 14433	
	v. 15056	29649	*v.* 14699	29132
Overijsel. .	*m.* 8880		*m.* 4325	
	v. 8938	17818	*v.* 3984	8309
Groningen. .	*m.* 19080		*m.* 4654	
	v. 19769	38849	*v.* 4762	9416
Drente. . . .	*m.* 7692		*m.* 561	
	v. 7625	15316	*v.* 548	1109
Limburg. . .	*m.* 13		*m.* 64	
	v. 1	14	*v.* 10	74
Totaal. . .		189251		181012

Na de vereeniging zal het aantal in de onderscheidene provinciën dus als volgt wezen:

Noord-Brabant	6,653	+ 3.737	=	10,390
Gelderland . .	9,122	+ 18,309	=	27,431
Zuid-Holland .	35,071	+ 51,054	=	86,125
Noord-Holland	18,925	+ 38,262	=	57,187
Zeeland	13 652	+ 8.467	=	22,119
Utrecht	4.382	+ 13 143	=	17,525
Friesland . . .	29 649	+ 29.132	=	58,781
Overijsel. . . .	17 618	+ 8.309	=	25,927
Drente.	15,316	+ 1,109	=	16.425
Groningen. . .	38,849	+ 9.416	=	48,265
Limburg. . . .	14	+ 74	=	88

Voor de evenredige verhouding blijkt hier tevens uit, dat de Christelijke Gereformeerden sterker in het cijfer zijn voor wat aangaat de provinciën Noord-Brabant, Zeeland, Overijsel, Drente en Groningen; dat omgekeerd de Nederduitsch Gereformeerden een grooter aantal aanwijzen in de provinciën Gelderland, Zuid-Holland, Noord-Holland, Utrecht en Limburg; terwijl in Friesland de getallen ongeveer tegen elkaar opwegen.

Terwijl eindelijk wat de kunne aangaat, meer *mannen* bij deze gezamenlijke kerken staan aangegeven voor Noord-Brabant, Gelderland, Overijsel, Drente en Limburg, terwijl meer *vrouwen* bij haar voorkomen in Zuid-Holland, Noord-Holland, Zeeland, Utrecht, Friesland en Drente; een verschijnsel dat zich gereedelijk verklaart uit de dienstboden die uit de één provincie naar de andere trekken.

Opmerkelijk is het hierbij, dat de actie van 1834 blijkbaar haar sterkste kracht in het Noorden van ons land ontwikkeld heeft, terwijl de actie van 1886 meer doorwerkte in het midden des lands.

Dat Noord-Brabant en Limburg zoo klein cijfer opleveren, behoeft geen nadere verklaring. Deze provinciën zijn bijna geheel Roomsch. Maar wel trekt het de aandacht, dat Noord-Holland, na aftrek van de 32000 voor Amsterdam, slechts 25000 voor de geheele overige provincie geeft; iets wat zijn verklaring vindt in het droeve feit, dat Holland boven het IJ door het Modernisme in zoo rampzaligen toestand is gebracht.

Ten overvloe le zij hierbij met het oog op bovenstaande cijfers nog herhaald, dat onder deze cijfers niet begrepen zijn de enkele oud-Gereformeerde kerken en daaraan verwante groepen; en dat het getal van de Doleerenden daarom feitelijk hooger is, dan het hier uitkomt, 1°. omdat onderscheidene hoofden van gezinnen geweigerd hebben leden van hun gezin, die met de Doleantie meegaan, als zoodanig te boeken; en 2°. omdat er, gelijk tijdens de volkstelling plaats greep, is aangetoond, door de invullers, en soms nog wel door hooger, pressie is uitgeoefend.

Het was op dien grond, dat we meenden veiliglijk nu reeds de vrucht der beide acties, in 1834 en 1886, op een getal van 400,000 te mogen schatten, d. i. op ongeveer *één tiende* van heel het land.

Zoodra deze nu kerkelijk vereenigd zijn, is zeer stellig reeds het grooter deel van de Calvinisten in ons land, weer als vanouds, kerkelijk georganiseerd op dezelfde geloofsbelijdenis en kerkelijk levend naar dezelfde kerkenordening als onze vaderen.

Wat nu nog achterbleef kan het op den duur toch in het Modern en Groningsch gezelschap onder de Synode van Den Haag niet uithouden.

Vroeg of laat moeten deze achtergeblevenen toch weer den strijd voor hun beginsel opnemen, en indien ze daartoe machtig genoeg blijken, alzoo op een derden exodus van onder de Synodale hiërarchie aansturen.

Of blijkt men daartoe onmachtig, en benemen de predikanten zich zelven door antinomiaansche kerkelijke politiek hiertoe de zedelijke veerkracht, dan gaan de leden vroeg of laat toch één voor één uit.

Als zeer kleine minderheid onder de breede schare van Modernen, Groningers en Ethischen, kan geen groep Calvinisten het duurzaam uithouden.

Onder redactie van Prof. Doedes van Utrecht wordt sinds jaren eene bibliotheek van vertaalde werken over godgeleerde onderwerpen uitgegeven, en het is vooral door deze bibliotheek, dat de Duitsche „Vermittelungstheologie" hier geïmporteerd is.

Daar de meeste werken van deze bibliotheek uit het Duitsch vertaald zijn, maakte het een pijnlijken indruk, dat de vertaling zelfs van een Duitsch werk voor onze meeste theologanten nog noodig was.

Dit nu geldt niet van het pas verschenen werk van Prof. Cheyne: *Jeremia in de lijst van zijn tijd*, vertaald onder het goede toezicht van Prof. Wildeboer van Groningen.

Tegen dit werk echter hebben we een andere bedenking.

Prof. Cheyne namelijk bespreekt in zijn levensbeeld van Jeremia ook de *vijf boeken van Mozes*, en sluit zich bijna geheel aan bij de meening van de Moderne critici, dat deze boeken *niet* van Mozes zijn en pas dagteekenen, wat Deuteronomium betreft, uit den tijd van koning Josia.

Hij zegt toch op blz. 91:

»De beschouwing gehuldigd (waarschijnlijk althans) in 2 Kon. XXII en neergelegd in 2 Kron. XXXIV, dat het »boek der thora" den leider van den uittocht tot schrijver had, kan uit een critisch oogpunt niet worden gehandhaafd."

Een oordeel, dat dan gestaafd wordt met de opmerkingen, dat de „Deuteronomist", zooals Prof. Cheyne „gemakshalve den schrijver of de gezamenlijke schrijvers van Deuteronomium" noemt:

1°. documenten uit later tijd gebruikt heeft; 2°. zinspeelt op latere toestanden; en 3°. denkbeelden uitspreekt voor het Israël, dat pas uit Egypte kwam, veel te hoog.

Zoo ziet men dus, en dat is het pijnlijke van deze historie, dat een bibliotheek onder de redactie van Prof. Doedes zich er thans reeds toe leent, om die geheele onderstebovenkeering van het Oude Testament aan te bevelen, die door Kuenen en Wellhausen in zwang is gebracht.

Men versta ons wel.

We achten geen oogenblik, dat het iets aan de waardij der Heilige Schrift tekort zou doen, bijaldien bleek, dat de geschiedenis van den uittocht en wat daarop volgde niet door Mozes zelven, maar pas in later tijd aldus werd te boek gesteld.

Maar het bezwaar ligt hierin, dat in Deuteronomium als door Mozes zelf gesproken allerlei verhalen en mededeelingen en denkbeelden voorkomen, die men thans zegt, dat Mozes *niet* op zijn lippen *kon* nemen.

En dit nu brengt er ook deze mannen toe, om te zeggen: Er staat wel in Deuteronomium dat Mozes zoo sprak, maar dit is *onwaar*. Hij sprak zoo *niet*.

En dit nu is met het karakter der Heilige Schrift onvereenigbaar.

De Heilige Geest onderwijst ons niet door *leugenachtige* voorstelling.

Zelfs hierover is men echter te Utrecht thans heen.

Utrecht heeft voor Leiden het hoofd gebogen, en Groningen gaat hierin nog verder.

Herinnert men zich nu, hoe Van Oosterzee en Doedes indertijd optraden, om juist de voortwoekering van de Leidsche denkbeelden tegen te staan, dan moet helaas geconstateerd, dat de strijd van deze mannen eindigt met een droeve nederlaag.

Niet omdat ze het niet anders *bedoeld* hebben, maar omdat aan hun standpunt het principieele ontbrak.

De ook nu weer verschenen *Unie-Almanak* doet alle eer aan de uitgevers, de heeren Koebrugge en De Zeeuw te Dordrecht.

Ook het kaartje van Nederland is keurig uitgevoerd en wijst zeer duidelijk aan, in welke gemeenten scholen met den Bijbel nu reeds gevestigd zijn; maar ook in welke deelen van ons land nog altoos de openbare school alleen staat.

Vooral het geheel orthodoxe Zuid-Beveland maakt hierbij een droeve figuur, en de schoolraad zal, met deze kaart voor zich, vanzelf het terrein ontdekken, waarop zijn werkzaamheid zich wel in de eerste plaats richten mag.